

TÁR C Z A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottsága tavaszi ülését f. évi április hó 20-án tartotta meg.

Az ülésen, melyen *Hollán* Ernő altábornagy elnökölt, bemutatottak az évi zárószámadások, az akadémia több leirata és a folyó ügyek.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

*Egy történelmi nevezetességű, négyszázados facsoport.*¹⁾ A magyar határ közelében, a Lajta melletti Brucktól mintegy 5—6 kilométerre, a Stixneusiedl-Schwechat felé vezető műúttól délre, Wilfheinsdorf és Sarasdorf helységek határában, osztrák területen, három szilfa áll, mely az új részletes térképen (1:75,000) «*Drei Rüsten*» névvel van megjelölve. A három fa közül a középső a legnagyobb és legvastagabb s törzse az ott álló határkövet úgy körülötte, hogy a fából csak a határkő feje látszik ki.

¹⁾ Források: Diarium Joannes Cuspiniani, De congressu Maximiliani cæs. cum Ulad. Ludovicus et Sigism. Hung. Boh. ac Poloni regibus et inita ex gemine fœdere matrimoniat. Anno 1515 ad 22. Julii ad finitate. Edidit Math. Bél in Appar. ad Hist. Hung. Dec. 1. Mom. VI. Pag. 280—302. Hegewisch, Geschichte Kaiser Max I. Homburg 1782. Joh. Christ. Wagner, Beschreibung des Königreiches Hungarn 1685. Hormayr, Archiv für Geschichte etc. XXV. Bd. Gyurikovich, Die drei Rüstebäume.

A brucki táborban évenként megjelenő magyar tisztek közül bizonyára sokan látták már e három, észak-déli irányban egy sorban álló fát, talán nyugodtak is e facsoport árnyékában, nem is gondolva arra, hogy e facsoport egy nagyjelentőségű, Magyarország és a Habsburg-dynastia sorsára századokra kiható találkozászás színhelyét jelzi.

Itt találkoztak ugyanis az 1515-ik év július 16-án,¹⁾ tehát több mint 380 évvel ezelőtt, Miksa német-római császár, II. Ulászló magyar király és testvére Zsigmond lengyel király, s a három szilfa e találkozás emlékére, állítólag a fejedelmek parancsára, ültettetett.

Miksa ugyan már 1506-ban szerződést kötött Ulászlóval, melyben az unokája, Ferdinánd és Ulászló leánya Anna, továbbá másik unokája, Mária és Ulászló netán születendő fia közt tervezett házassága révén magának, illetőleg unokájának Ferdinándnak, a magyar trónt biztosítani igyekezett; a trónöröklés azonban ez által még korántsem látszott biztosítottnak, mert Anna hercegasszony kezére Szapolyai János, Zsigmond lengyel király sógora is vágyakozott, a magyar rendek pedig a szerződésről hallani sem akartak. Miksa tehát 1515-ben Ulászlóval és Zsigmonddal személyes találkozást sürgetett, melyen Ferdinánd főherceg és Anna hercegasszony eljegyzése tényleg végrehajthatnék s a trónöröklés kérdése, most már Ulászló fia, Lajos, igényeinek számbavételével is, új szerződések által megoldatnék. Szapolyai ugyan mindent elkövetett, hogy Zsigmondot a találkozástól visszatartsa, de e törekvése nem sikerült.

Ulászló márczius 18-án érkezett Pozsonyba gyermekeivel, Annával és Lajossal, továbbá az országtanáccsal; Zsigmond egy héttel később. Miksa, a német birodalom ügyei által lekötve, egyelőre Lang Mátyás gurki bíborost²⁾ és Cuspinián Jánost³⁾ küldte Pozsonyba, kik a tárgya-

¹⁾ A három fejedelem találkozásának hagyományát megőrökíti a trautmansdorfi levéltár. Egy más forrás, az egykorú és fölötte ritka: «Die Vereinigung der kays. Majestät, mit den Künigen von Hungarn, Pohlen und Behmien» a találkozás napját július 17-ikére, a bevonulást Bécsbe július 18-ára teszi.

²⁾ Lang Mátyás egy ágostai ev. lelkész fia volt, s katholizálván, augsburgi prépost, gurki püspök, Miksa császár tanácsosa, végre salzburgi érsek és bíboros lön.

³⁾ Spiesshammer János, latinizálva Cuspinián, schweinfurti származású volt; Bécsben tanult s Celtés Conrád halála után császári könyvtáros és udvari történész, titkos tanácsos, koszorúzott költő, udvari orvos, bécsi városi ügyész volt; Pozsonyba, mint rendkívüli követ küldetett.

lásokat Ulászló megbizottjával, Bakács Tamás érsekkel és bíborossal megkezdették.

Miksa csak június végén érkezett Innsbruckból Linzbe, július 10-én St.-Veitbe s a július 11-éről 12-ére következő éjjel Bécsbe, hova a magyar és lengyel királyokat is meghívni szándékozott.

A további eseményeket Cuspinián, ki a találkozásnak rendezője és szentanája volt, következőkép adja elő: Ulászló és Zsigmond július 12-én követeket Bécsbe küldötték Miksa üdvözlésére, mit Miksa két követséggel viszonzott; az egyiket Köpcsénybe küldötte Ulászlóhoz, hol a király gyermekeivel együtt időzött, a másikat Hainburgba Zsigmondhoz, a fejedelmeknek július 16-ára a trautmansdorfi mezőn, Bruck és Stixneusiedel közt, találkozást ajánlván.

A július 15-éről 16-ára következő éjjelt Zsigmond a lengyel, litván és orosz urakkal Hainburgban, Ulászló Bruckban, Miksa a trautmansdorfi kastélyban töltötte. Éjfélkor érkezett Cuspinián, Miksa bizalmas tanácsosa Bruckba, hogy Ulászló tanácsosaival a találkozás ünnepélyességét megállapítsa. A találkozás színhelyéül a trautmansdorfi mezőnek az akkori Harterwaldhoz (most Gottlee-erdőske, de részben kiirtva) csatlakozó része határozatott meg, hol egy hatalmas, magas fa emelkedett az ég felé s messze földre látható volt.

Július 16-án ment végbe a találkozás, nagy fénynyel és ünnepélyességgel.

Előbb a két király érkezett a találkozás színhelyére.

Ulászló, ki öreg és törődött volt, egy hordszéken, a 12 éves Anna hercegnő egy pompás, allegorikus díszítésű, nyolcz sűrke által vont díszhintón.

Zsigmond piros skarlát ruhában, fehér bársony barettel, vele a kilencz éves Lajos herceg, magyar és csehországi trónörökös, mindkettő lóháton, Lajos herceg egy aranynyal, ezüsttel, gyöngyökkel és drágakövekkel díszesen felszerszámozott szürkén.

A királyok kísérete részint gyalog, részint lóháton, nagyobbára égszínkéek ruhákban jött oda; a tanácsosok, püspökök, magyar, lengyel, cseh, litván, orosz és tatár főurak festői csoportozatokat alkottak. Számuk, a lengyel királyt követő tatár és orosz hadi foglyokkal, a 4000 főt meghaladta.

Alig érkeztek meg a királyok, a harti halmon feltűnt Miksa császár és fényes fegyveres kísérete. A császár Trautmansdorfról reggel hat óraker indúlt el; kíséretében valának: a spanyol és angol követek, a bajor, württembergi és mecklenburgi hercegek, számos fejedelem és főúr a német birodalomból, s számos fegyveres nemes az osztrák tarto-

mányokból; a császár kísérete közel 5000 főből állott, a legfényesebb ruházatokban és fegyverzetekben.

A császár maga bíborral kárpitozott, arannyal gazdagon díszített gyaloghintóban ült, s midőn a királyok közelébe ért, a hintóból kiszállva, azokat s Ulászló gyermekeit melegen megölelvén, következőkép kiáltott föl: «Ez a legszebb nap, melyet az Úr nekünk adott; töltsük örömmel és vígsággal».

Zsigmond válaszában azon kívánságának adott kifejezést, vajha e találkozós reájuk, családjaik, birodalmaik és alattvalóik és az egész kereszténység számára üdvöt hozó legyen.

Ulászló annyira elérzékenyült, hogy alig volt képes néhány szót szólani; ezután Lajos herczeg mondta el lóhátról betanult rövid üdvözlét, melyben Miksát második atyjának nevezte. Anna herczegnő kocsiájában felállva, üdvözölte a császárt, kevés szóval, de örömteljes tekintettel.

Az egész nagy gyülekezet zajos örömkialtásba tört ki.

Az üdvözletek után a gurki bíboros ékes szavakban hívta meg a királyokat, hogy a fenforgó fontos ügy végleges elintézésére kíséreteikkel együtt Bécsbe fáradsanak, hol fogadásukra és ellátásukra minden intézkedés meg van téve.

A Bécsbe menetelt a magyar főurak, kik Miksa iránt nem nagy bizalommal viseltettek, ellenezték, de Zsigmond szavára végre ők is beleegyeztek.

Az első értekezés mintegy fél óráig tartott, melyet a szomszédságban vadászat követett.

Zsigmond király még aznap Enzersdorfra ment (a Fische mellett), Ulászló Trautmansdorfon szállott meg, a császár pedig Laxenburgban. Bakács bíboros az éjet St.-Margarethenben, a többi püspökök és magyar urak Schwaadorfban. A császár kíséretének legnagyobb része Bécsbe ment.

A bevonulás Bécsbe július 17-én ment végbe, nagy fényvel, s majd egész napon át tartott.

A helyen, hol a három fejedelem egymást üdvözölte, még ugyanazon év őszén három szilfa ültetett, hogy a találkozás helye örök időkre megjelöltessek.

*Ha a százados hagyományoknak hihetünk, a stixneusiedeli út mellett levő három fa még ugyanaz, melyet 380 év előtt oda ültettek s még ma is hirdeti ama világtörténelmi nevezetességű találkozást, mely a Habsburg-dynastia nagyságának alapja lön. Mert a kötött szerződések alapján Ferdinánd főherczeg nőül vette Anna herczegnőt, Lajos pedig

Mária főhercegnőt, s e kettős házasság szerezte meg a Habsburgoknak Magyarország trónját; már pedig a számos viszontagság közben, mely az uralkodó családot érte, mégis Magyarország volt a Habsburg-dynastia legfőbb támasza s a magyar nemzet marad a jövőben is a legbiztosabb alap, melyre az uralkodó család jövőjét építheti.

Gömöry Gusztáv.

Még valami a Bástia emlékérmekről. E folyóirat m. évi 4. számában, az 554-ik oldalon adott közleményünk végén, azt hangsúlyoztuk, hogy az említett Bástia-érmek valószínűleg különféle érc-nemekben verettek és hogy azok talán több éremgyűjteményben is feltehetően lennének. Eme föltevésünk alaposnak bizonyult. Először is Bécsben Trink Vilmos éremkereskedésében találtam egyet, mely ezüstből volt, megaranyozva, hosszúkás medaillon formában.

További kutatásaim folytán arról értesültem, hogy a megholt Montenuovo herceg lovassági tábornoknak volt egy éremgyűjteménye, melyet Hess Adolf, éremkereskedő, Frankfurtban vett meg és 1880-ban annak ismertetését is kiadta.¹⁾

E gyűjteményben négy darab Bástára vonatkozó érem volt, mind a négy különféle eltérésekkel. Leírásuk a következő:

1. Hosszúkás érem 1603-ból. Előlapján: Georg Basta* D. N. S. Sult. Equ. Aur. felírás. A kép vértess mellkép, rövidre, lépcsőszerűen nyírott hajjal, bajuszzsal és hegyesre csavart kecskeszakállal, nyakán keskeny, sima, lehajtott gallérral. Hátlapján: S. C. M. Ac. cath. Reg. Hisp. Consil. Bel. Et In Trans. Capit. Gener. felirat. A mezőben pedig egy három palmaággal átszúrt babérkoszorú alatt négy sorban még a következők állnak: Vall. Prof. Sic. Dev. Dac. Rec. 1603. Ez érem pontos leírása a «Tabulæ Numismaticæ pro catalogo numorum Hungariæ ac Transilvaniæ Instituti Nationalis Széchenyiensis 1807»-ben van meg.

Második érem. Előlapja, mint az előbbié. Hátlapja szintén, azon különbséggel, hogy Gener. helyett General. van írva, és hogy a körirat két kettős hosszúdad vonal között van.

Harmadik érem. Előlapja a másik kettővel megegyezik. Hátlapja némi csekély eltéréseket mutat; nevezetesen Consil. helyett CONSIL, t. i. az i betűt az L-en lévő pont helyettesíti, továbbá a mezőben lévő Vall. és Prof. szavak mindegyike fölött egy csillag van, így Vall. Prof. ; a babérkoszorú is gömbölyűbb s így annak felső széle a kettős hosszúkás vonalhoz, mely azt a körírástól elválasztja, közelebb esik.

¹⁾ Ez a gyűjtemény időközben teljesen szétszóródott.

Ez az érem Weszerle József hátrahagyott érmészeti tábláiban (Tabulæ numorum Hungaricorum) Pest 1873, van ismertetve.

Negyedik érem. Hosszúkás korcs-érem (Zwitter-Medaille¹⁾ 1603-ból (1605). Előlapján: Georg Basta * D. N. S. in Sult. eq. Aur. felírás, A mellkép teljesen olyan, mint a megelőzőkön, csak a karvágatnál N. W. 1605 (és nem, mint a Széchényi-féle éremtáblázat²⁾ állítja, 1603) felíráttal.

Hátlapja az előbbiekhöz hasonlít, csak a C. O. N. S. L szónál az L betűn a pont hiányzik, továbbá a felírás két kettős gyöngyvonal között van, míg a többiekén síma vonalak futnak körül. Ezt az érmet dr. Erdy János «Erdély érmei képtársa, Pest, 1862» című művében említi meg.

Ezek azok a kiegészítések, melyekkel előbbeni ismertetésemet kibővíteni kötelességemnek tartottam. G. G.

*Az 1604-ik évi Győr és Moson megyei nemesi fölkelésre vonatkozó két levél.*³⁾ I. Spectabilis ac Magnifice Dne mi semper confidentissime salute et servitij mei commend. Istentől kívánok Nagyságodnak az mi tiszta jó egészséget, hosszú életet és minden dolgaiban szerencséltesse Ngdat Ő Felsége, és hogy szolgálhasson Ngod az szegény megromlott Magyarországnak.

Vette herczeg urunk Ő Felsége parancsolatját, mind az Ngod levélével egyetemben; megértettem az Ngod kívánságát, hogy mennyi lovas és gyalog kellene innen az mi vármegyénkből. Mivel hogy ez Győr vármegyébe, mióta fogva Isten keresztény kezekbe adta Gyórt, még igen kevesen jöttek meg az nemes uraimból, az parasztságiak is igen kevesek az kik megjöttek ide Győr vármegyébe lakni, mert az mit egy esztendőben épülnek, aztat ismét más esztendőben az hadnak alá esik. Ez eljárás miatt, mint hogy jobb rossz, mind víz mellett laknak, és annak kívül is, azok, kik távol laknak az víztől, azokat is szintén úgy elpusztították az német és Balon (Wallon). Mind az által Ngodnak azt adhatom tudására, hogy innen az vármegyéből öt lovas ha lehetett volna, ha minden húsz háztól csak egy lovast kértünk volna, hanem a mi kevés lehet gyalogok lesznek; azok között sokan pénzes drabantok is lesznek, kiket magok váltságáért fogadtak. Az gyalog pedig ebből az vármegyéből leszen 50 avagy 60; ezeknek is az nagy pusztaság miatt

¹⁾ Így neveztetnek azon érmek, melyek a poncznak vagy szándékos vagy pedig véletlen elcserélése folytán keletkeznek.

²⁾ Tabulæ Numismaticæ, pag. 23. tom. III.

³⁾ Udvari hadi tanács, titkos iratok; 1604 október, Nr. 95.

nehezen tehattuk szerit; ezeknek pedig már vajdát és előttök járótt szerezünk, ha pedig azonközben az nemes emberek és parasztság, kik más békességes vármegyébe mentenek lakni, ha történnének haza jönniök vagy jószágukról valamit vehetnek rajtuk, azon leszek Nagyságos Uram, hogy az mivel megtöbbsíthetném, nagy örömet megtöbbsíteném. Ezek pedig most itt Győrött készen vannak és az Fejedelmet várjuk velük egyetemben. Ezt írhatom Ngodnak.

Az Komárom vármegyének szóló parancsolatot ugyanezen mai napon megküldtem az vármegyének, kit Ngod nekem kezembe küldött volt. Isten éltesse Ngdat jó egészségben sok esztendeig.

Datum Jaurinj 10. octob: anno Dni 1604. V. S. ac mag. D. per additissimus *Blasius Vincze de Felpécz* Vice Comes Comitatus Jaurini m. p.

Spectabili ac. May. Dno. dno. Francisco de Battian, Partium Regni Hung. cis Danubiar. Capitaneo Generali.

Domino patrono gratiosisso.

II. Spectabilis ac. Mag. Domine et patrone obsiol. Servitiorum meorum.

Az nagyságod levelét 6. Sept. Sopronból emanáltatta mind az Ő Felsége parancsolatjával egyetemben tegnapelőtt vettem el, melyben Nagyságod parancsolja, hogy Nagyságodnak tudására adjam az ország végezése szerint az husz házasul egy lovas, mind pedig az personalis Insurrectio az mi vármegyénkben mennyit constitual és hogy azokat az mikor és hova Ngod parancsolja, készen tartván, elküldhessem.

Nagyságodat ezekről így informálhatom, hogy ez az mi kicsiny vármegyénk csak 16 faluból constal, annak is harmada puszta és ezekben az falukban olyan is vagon, úgy kiben 6 és 7 háznál föllebb nincsen.

Az óvári tartományt ezelőtt 10 esztendővel (1594) elszakasztották az Ő Felsége tisztartói az vármegyénktől, és possessionem contributioban, az egy Dicatól megválva, kezeinkbe contribual; azért az mi ez urak és nemesek jószágát az 16 faluból illeti, gyűléseinkbe vármegyénken limitatioja és recuperationia szerint 20 lovast constitualt, személyünktől is az urak és nemesek, az kik itt ez vármegyében resideálnak azok is 20 lovast adtak, és így mindenestül 40 lovast teszen; felles ez az ezelőtt való czehenderekhez képest, mivelhogy az vármegye is kicsiny volt, az lovast is egyszerre vagy későre föl nem találhatták, s így csak gyalogosokat kültünk; sőt szegény megholt Nádasi uram ugyancsak gyalogosokat kívánt túlnk. De mivel hogy ez idén az lovasnak szerét tehatték, főképpen, mert hogy az vármegye hadnagya annak gondja viselését.

magára vette volt, az vármegye is alkalmasnak ítélte lenni, hogy most lovast küldjünk.

Azért ezeket imár nagyon kérheti, hogy az Rápeza mellé külték volt a végre, hogy addig ott legyenek, míg Ő Felsege parancsolja, hogy hová küldjük ezeket; és a mint immár mind Ő Felsege, mind Nagyságod parancsolatját értjük, valahova és valamikor Nagyságod parancsolja, oda küldjük.

És Istentül kívánok Nagyságodnak egészséges hosszú életet sok jó szerencsékkel megadatni.

Datum in Rayka 1-o octobris Anno 1604.

Ejusdem Splis ac Mag. Dom. Ura. Servitore deditissimus *Georgius Zombath*¹⁾ m. p.

P. s. Nagyságod levelét az győri vicispánnak bizonyos emberünkkel megküldtem és viszont gyors választ írt Nagyságodnak.

Ezen két levelet Batthyány Ferencz, Német-Újvárról 1604 okt. 17-én Mátyás főherczegnek küldte el, avval a megjegyzéssel, hogy a vasmegyei főispánság ismét egy gyűlést tartott, melyben elhatározták, hogy mind személyesen fognak fölkelni és jövő szerdáig gyűlekezni, hogy pünkösdtől megmustráltathassanak.

A mosoni vármegye tudatja, hogy ők hasonlókép személyesen fognak jönni, de alázatosan kérik, hogy vagy a Rába melletti szorosnál, vagy pedig a hol legszükségesebb, maradhassanak. Mire nézve Batthyány a főherczeg kegyes elhatározását kéri.

Közli: *G—y.*

Adalék a Bocskay-fölkelés történetéhez. Eperjesi Melczér János levele 1605, szeptember 11-ről, Lithvániában lakó nagybátyjához, Eperjessy Jánoshoz. Edler, threuester, grossgünstiger Herr Vetter! Nach Erbietung meiner gehorsamen und stäts bereitwilligen Dienst, auch Wunsch von Gott den Allmächtigen aller-aller glückseeligen Wohlfahrt Leibes und der Seelen, Ew. Liebden, dero viel tugendreichen Hausfrauen meiner grossgünstigen Frau Schwägerin, vielgeliebten Kinder und der gantzen Freundschaft Gesundheit und Wolstand zu vernehmen wäre mir eine hertzliche Freudt. Vor mich sag ich Gott dem Herrn, der mich in so mancher grosser Gefahrl gnädiglich erhalten hat, ewig Lob und Dank. Er verleihe seine Gnadt ferner auf beyden Theilen,

¹⁾ Itt a papirból egy darabka hiányzik, úgy hogy talán Zombathelyi is lehet.

erbarme sich unser und seiner Christenheit, wende ab die wolverdiente Strafen, und gebe unserm betrübtten Vaterlandt den lieben Frieden.

Von 4. April her, da ich an Ew. L. geschrieben, habe ich keine Gelegenheit gehabt, E. L. irgends einen Brief zuzuschicken, darin ich Ihnen unsern hochgefährlichen Zustandt angedeutet hätte.

Den 7. April, als kein Kriegsvolk weder zu Ross noch zu Fuss, wegen der Bezahlung so nicht angelanget, in Landt sich länger nicht halten liess, Herr Graff *Basta* auch darumb aufbrechen von hinnen musste, hab ich mich zwar sambt ettlichen Edelleuten und vornehmen Burgern Ihr. Kays. Matt. Getreuen, nach Liblaw, Polen, Schlesien oder andere nahe und sichere Örter schon auf die Reise gefasst gemacht, allda bis auf bessere Zeit zu verbleiben, wie auch die Rosse schon eingespant gestanden, und Schwager *Seb. Rosenman*, ausgenommen der grössten Tochter welche er hier verlassen und nicht fast gescheidt, sambt den andern Kindern und ettlichen Burgern in die Schlesien nach Troppen sich begeben. Aber Herr *Basta*, der da wol abmercket, dass die Stadt, ja das gantze Landt, so die Inwohner und Soldaten nicht allhier verblieben, leuchtlich in der *Rebellischen* Gewalt gebracht würde, hat er durch vielfeltig Bitt und kläglich Protestiren, das *Bucheimisch* Regiment sambt zweyen Freyfändeln bewogen, dass sie in der Besatzung noch verharret, bei seinem Eid und Christlichen Glauben versprechend, innerhalb 14 Tagen fünf Monat-Sold von *Teschen* zu lieffern. Darfür ist ihnen die Stadt Bürg worden. Nur ist die Bürgschafft schwer fürgefallen. Viel schwerer aber kam es, da H. *Basta* wegen der nachstreiffenden rumorenden Heyducken das Geldt allheer nicht überschicken kundt, sondern wir uns selbst schätzen und fast all unser Bargeldt dargeben musten. Und obwol über die 60,000 Fl. nun ausgezahlt sein, jedoch restiret noch in die 30,000 Fl., darumb sich die Stadt hart genug bei Verpfändung aller liegenden und fahrenden Güter obligirt und verschrieben. Unsern Läger sind der *Heyducken* ja auch *Türcken* eine grosse Anzahl auf der Fersen nach, verhörten alles, zumal was sich nicht ergab, wo sie ankommen sein, ja auch den Läger fürnemblich aber den Krancken so nicht schnell fortkommen können, Abbruch gethan. Jedoch sind sie auch ettlichmahl bei der *Wag* in *Mehrern*, bei *Zakolcza*, *Preszburgk* da sie zwen Sturm verlorn, *Ödenburg*, *Neuheusel* greülich geschlagen und erlegt worden. Was sie aber einbekommen haben, ausgenommen *Kremnitz* und *Neüsol* ist durch Schrecken und Dreüen ihnen zutheil worden. *Kálló*, *Zenderew*, *Zackmár*, *Zádvár*, *Fileck*, *Casch*, die Bergstädt, haben sich selbst ihnen ergeben, wie auch nach des Lagers Abzug *Bartfeldt*, *Zeben*, *Sáros*, *Zipserhaus*, *Galgócz*,

Trencsin, Tyrna, Keismarkt, und vor wenig Tagen *Leutsch*, den *Tolway Mátyás* und *Fizi István*, durch Brief, so *Thurzó Christóf* und *Segney Miklós* von *Geörgeö*, da sie mit 700 sein gelegen, an sie geschrieben, schändtlichen und spöttlichen abgefallen. Allein diese Stadt, sambt *Tokay*, und *Wardein* (welches doch die Heyducken fürgeben es wehre auch schon ihr,) halten treulich neben Ihr Keys. Matt., und sind rings umbher mit Feüden umgeben, lassen uns gleich keine Kundschaft zukommen, ja unser eigene Bauern müssen wider uns streitten. Derowegen wir unser Meyerhöff und Vorstädt sebst ganz und gar abgebrochen, die Gärten und schönsten Obstbäum von Grundt ausgehauen, zween Basteyen oder Kazen gebaut haben, wie auch die Stadtgraben gebessert, und alles was zu unserer Verbleibung nothwendig war, mit Fleiss ins Werk gerichtet worden. Also ist unserer Feundt Anschlag, — ob sie uns die Belägerung, ja unsern endlichen Untergang oft angekündigt, und mit Macht gleichsam uns zu belägern angelanget — mit Gottes Hülff verhindert. Fürnemlich den 10. 27. Juny, da sie die Stadt auch berennt und gänzlich zu belägern vermeint. Item den 6. July, da sie auch Leiter mitgebracht und bei der Nacht das Wachthäusel sambt den Schrancken des Stadtthors abbrennt; den 4. Augusti, da sie mit 6 Fahnen zu Ross und 13 zu Fuss von dreien Orten zugleich unser Wach und Schnitter angegriffen, mit schlechten Mitz abzogen. Ja weil ihrer viel sowol von Ross als Man beschädigt und todt blieben, haben sie sich an unsern Getreidt gerechet, und über etlich hundert ja tausend Schöber auf den Feldt verbrannt. So doch wir ihnen schriftlich und mündlich angeboten, wo sie uns mit Frieden das unsere einerndten lassen, sintemal, weil die Stadt zimlich profiantirt, sie uns nicht aushungern können, so wollen auch die unserigen sie nicht hindern, und nicht ein Garb von den Ihrigen nehmen. Aber hirüber haben sie das Unsere verbrennt, auch guttwillig erboten, so wir sambt Ihnen consentiren, undt neben der Religion, das Landt, und des Landts Freiheit (als sie es süsse fürgeben) streitten wollen, sonst würde auch des Kindes in Mutterleib nicht verschonet werden, auch ein Stein an den andern bleiben. Es gehet doch erbärmlich zu, ein Christ ja ein Bruder ist wider den andern, ein Christ hält es mit den Türken wider den andern, ja wider seinen Blutfreundt, nimmt den gefangen, schlägt ihn, erschlägt ihn, rantzionirt ihn aufs höchst, ja ist unbarmherziger als die Türcken laut der Gefangenen Aussag. Und was ist Ihnen das Getreide schuldig, die Gersten (deren nur 7 Mandel Ich hereinbracht hab von - 8 Al) und Habern obwol nur gar ein wenig am Galgenberg geseet ist und noch grün gewesen, haben sie auch an etlich Orten angesteckt, so

doch wegen der viel Hayducken so drauff hertschirt, es fast gar zertreten, und weniger weit, als geseet worden, wiedergeben wird. Von Geträude zwar, obwohl nasser zum Theil und ausgewachsener, hab Ich 160 Schöber einbracht, geschnittenes bei 20 Schöber sein in Rauch aufgangen, wenn man es rechnet, zweifel ich, so es viel über den Unkosten geben soll. Von einen Ersatz, ohne Essen und Trinken, das vollauf hat sein müssen, haben wir fast 2 Fl. müssen geben, von 1 Schöber herein zu führen, auch zur Halben zahlen. Von einen Tag zur schneiden 20—25 d. Und wenn man Arbeiter nur bekommen hätt mögen. Und sollte einer die Pauern nicht zum Vortheil haben, sollte Einer viel lieber der Arbeiterländer abstehen, wenn es länger so soll zugehen. Unsere Pauern haben sie fein ausgetheilt; *Jakabfalva* und *Som* hat *Bocskay* einstweil for sich behalten, hernach den *Segney Miklós Caschaer* Capitan geben, *Schlanck* den *Bornemissza Miklós*, das *Rátker* Gütchen den Caschaer Bapst *Vedány Ferencz*, *Alpár* sammt den Kerer Weingarten hat *Véchy Mihály* unser Schwager; *Jánosd Merten* Söltner. Der *Thályer* mein Weingarten weiss nicht, wem er zur Theil geworden. Schaff ohne der Pauern in die 1200; Ochsen 20. Melk-Khüe aus der Stadt und Dörfern etlich und vierzig, von Dörflern alles Gekürn, Ross, Knecht, Wägen sind mir weggenommen worden. Und hab gar schwer 4 Wagenross und 2 Reitross zu kaufen bekommen wieder. Sie machen uns alle Tag, ja oft 5- oder 6-mal in einem Tag lermen, zerhauen das Flueder, graben den Mühlgraben zum sechstenmal ab. Vermeinen also durch solche Bedrängnisse, Hintreibung Menschen und Vieh, Ermordung Mann und Weib, Verhärung alles des Unsrigen Uns von Ihr kais. Mjstet abzuwenden. Aber haben wir so lang durch Gottes Hilfe ihnen Widerstand geleistet und das unsere eingebüst, auch jetzt geängstet sein, indem kein Wein vorhanden, Rindfleisch 1 Pfund umb 6 d., wenn es nur zu bekommen wer, so hoffen wir, Gott werde auch ferner uns gnädiglich beistehen. Ich hab noch Gott Lob zwei Khüe, wird es noth sein, müssten sie auch darüber. Es ist aber auch nicht Wunder, dass des *Bocskay* Volk uns so artig das Vieh kann hinwegtreiben, sintemal er die vornehmsten Räuber zur Hauptleut gemacht, als *Tolway Mátyás*, *Dúló Gergely*, *Bilistetz* etc.; zu Obristen aber die, so das Land proscibirt und zum Thürken gefallen sind, als *Segney Rédey* etc. Jedoch vertröst man sehr, der Friede soll zum Ende gereichen, weil *Bogrányi Benedek* von Ihr. Mjstet mit einer Resolution auf des *Bocskay* conditions, deren etliche dem Land zum besten inseurret, fürtragen sollen. 1. Dass Ihr. Mjstet Jederman bei seinem Glauben bleiben lasse, fürnehmlich aber bei der Augsburgischen, Schweize-

rischen und Römischen Religion. Den letzten Artikel sammt den andern *ut lutherani comburantur* etc. durch einen sonderlichen *annihilare* und aufhebe. 2. Dass sie uns in unseren Gebräuchten und Freiheiten schuldig sein handzuhaben, *per defectum seminis aut aliter qualitercumque in Regem devoluta bona non pecuniis vendat, sed bene meritis personis Hungaris donet*. 3. Weil dieser Empörungs und Verderbens die Bischoff, Pfaffen und Jesuiter Rath- und Angeber sein, sollen die Bischoff *in saecularia officia nunquam eligirt*, auch in keinen Rathgebungen sitzen, und die viel Bischoffs, Pfaffen, Münnich und Nonnen Güther *in utilitatem regni convertat*. Es solle auch nur ein Bischof jenfall der Donau sein, und ein Erzbischof zur des Königs Krönung, doch mit limitirten Einkommen, und angeordneten Sitz und Stelle. *Pro conservatione privilegiorum et litterarum Regni*, sollen anstatt der Capitel eigentliche Personen erwählt werden. Keine Jesuiter sollen nimmermehr in Ungarn unterhalten werden oder einige Güther besitzen. Die Ämter sollen weltlichen Personen ertheilt werden, das auch ein Comes Palatinus sei, und wie in Böhmen, bei des Ziska Aufstande, *officia Regni praecipua saecularibus personis* austheilt. 4. In des Königreichs Gränztheuser soll Ihr. Mjstet einerlei Kriegsvolk, ja auch den Rath aus ungarischen Volk halten, dass des Landsvolk Sachen durch ungrische Rätthe dirigirt, und *in Grenzhäusern die Obristen samt anderen Amtern aus dem Ungarlande nicht einer fremden Station bestellt werden*. 5. Weil die Kammerrätthe die Landstände in ihren Freiheiten und Gütern turbirt, und entzogen haben dieselben, sollen sie künftig nicht sein, sondern ein thesaurarius mit zugeordneten eigenen Personen, welche des Königreichs und Königs Einkommen empfangen und *in usus regni* convertiren. 6. Soll der Landsfürst keinen Herrn oder Edelmann weder an seiner Person oder an seinen Güthern keinen Schaden zufügen können, sondern *ex integri Consilii Hungarici determinatione* entweder in ausgeschriebenen Landtag, oder sonsten *servatis juridicis processibus* trachten und procediren. 7. Solle der Kaiser das Fürstenthum Siebenbürgen Ihr. Fr. B. dem Stephanus Bocskay *bis an die Theisza* geben, Ihn zum Fürsten creiren und alle Hilfe leisten und guten Willen erzeigen, *officiumque palatini, si assumere velit, tribuat*, auch zum Sitz, als seinem Gubernatori, *Cascha* gebe, *ea conditione, dass Siebenbürgen von der ungarischen Krone nicht abgesondert sei*. 8. Soll Ihr Fr. B. Stephan Bocskay mit den Fürsten ein ewigen Fried nicht allein mit den Ungarn sondern der ganzen Christenheit bonis et æquis conditionibus machen, also dass so die Fürsten denselben brechen wollten, dass alsdann die anderen christlichen Fürsten dem Ungarlande Hülfe leisten und sie in ihren Kriegen wieder den

Türken beschützen. 9. Ihr. kais. Mjstet soll sich obligiren, solche be-
trübte Empörung nimmermehr zur gedanken oder an ihnen zur rech-
nen. 10. Dass er mit den Benachbarten des Königreichs schliesse, wie
viel jedweder zur Erbauung der Gränzhäuser, Erhaltung des darin lie-
genden Kriegsvolkes, und Beschützung derselben Hilfe leisten wolle.
Denn weil das Königreich verwüzt, für sich selbst nicht genugsam ist
zum obbemelten und darüber, welches Gott gnädiglich verhüten wolle,
ins Verderben gerathen möcht, könnte leichtlich auch den benachbar-
ten Ländern ihr Verderben drausz erfolgen. Gott lenke beider Herz, dass
es dem Lande zum Besten gereiche, und dass wir darüber nicht ver-
gehen, bis uns Hilfe geschickt, oder der Friede geschlossen würde. Und
in der Wahrheit, wo Bocskay den Türken nicht zur Hilfe hätte ange-
nommen, und erstlichen begehrt alle Deutschen auszurotten: wäre seine
Sache schleiniger vortgangen; denn auch die Deutschen, so sie ihm
nicht geholfen hätten, würden sie ihm doch keinen Widerstand nicht
gethan haben.

Báthory Istrán der alte ist die Tag zu *Ecsed* gestorben und zu
Báthor begraben worden. Sonst wäre sein Guth Ihrer Majestät heim-
gefallen, so hat es des *Báthory Istváns* von *Somlyó* sein Sohn, der bei
Ihme gewesen, innen.

Man hat uns vertröstet, Erzherzog *Maximilian* solle herein kom-
men, dessen Obrister Lieutenant H. *Rosswurm*, Marschalk aber H. von
Herberstein. Aber was dazwischen bis dato kommen, ist ungewiss. Des
gewesten Obristen des *Belgioso* sein Bruder habe den *Rosswurm* fūrge-
wart, glaub dass er ihnen fūrgeworfen, sein Bruder wär Ursacher, All.
Ich Ew. L. formals angedeiet, so ist aber H. *Rosswurm* ob er wohl un-
versehens von ihm überfallen, auch ettliche Stiche bekommen, den
Belgioso erstochen. Daher er, sambt den gewesten *Obristen zu Cascha*,
verarestirt zu Wien. Und wird H. *Kolnits*, der die Pass wieder öffnet
und nur ettlich kleine Schlössel einbekommen, allheer kommen.

In *Csallóköz* sind 3000 Heyduken den unsern zugefallen, und ha-
ben zu mehrern Glauben ihr Weib und Kind nach *Preszburg* geschickt.
Preszburger Stuhl lässt sich auch schon lenken.

Die *Horwáten* halten fest bey Ihr. Majtt.

Des *Rédeys* sein Volk, so sie Gnadt erlangen, wollen sie auch
wieder fromm werden. Gott bekehre alle, so zu bekehren, — die hals-
starrigen wolle er stürzen.

Nádasdy Tamás mit dem *Német Gergely* als der Heyduken Obrist,
haben auch mit den Croaten tractirt; aber als die *Horwáten* ihre List

gemerket, haben sie sich ihnen so widersetzet, dass sie keine über die *Rawa* entrinnen, er auch *Nádasdy* daher zum *Türken* gefallen.

Ich kann Ew. L. auch nicht bergen, dass obwol die unzähligen Schaden, so ich schon erlitten, wie auch die grosse Gefährlichkeit, darin wir alle Augenblick stecken, mich nicht wenig schmerzen. Jedoch viel mehr das, dass mein Bruder, den Gott in Welschland for der Papstenlehr behütet, und frisch und gesund hat lassen nach Wien anlangen, — allda durch den Doctor *Joan. Adami*, Georg Adamers Sohn, verführt ist worden, und hält darzu drüber (als mich gewisslich glaubwürdige Leut berichtet) gar eiffrig. Ich glaub es ist H. Vatter Sr. vor seinen Tod vorgangen, sintemal er kurzumb gewollt, er solle keine Gefahr ansehen, sondern alsbald hereinkommen; wo nicht so solle er allhier nichts zu suchen und ganz und gar enterbt sein.

Und ob ich wol H. Vattern solches hab wollen aus den Sinn reden, die Gefährlichkeit meldend: jedoch hat er sich gar nicht lenken lassen, und davon abwenden; sondern er soll alsbald fortkommen. Gott bekehre ihn, aber solche Mammelucken, zumahl die so hitzige, sind viel erger als die im Papsthum geboren und erzogen sein. So er nicht ablesst, wird er einen Bruder an mir wol schwerlich haben. Er schreibt, ich sollte ihm Zerung hinaus schicken, so ich doch den Kauffleuten ettlichen geschrieben, dass sie ihn mit Notturfft versehen, sie es auch zugesagt, aber jetzt zweiffeln, ob es mir möcht gefallen oder nicht, weil er abgefallen. Er will nur auf *Liblau* kommen, und von dannen in *Polen* oder zu Ew. L. Aber ich will ihn wenig nach Liblau schicken. Kom er herein, will ich das so hinderstellige für sein Theil herausgeben, da mach er mit, was er will.

Es wär auch sonst zu schreiben; aber die Zeit und Gelegenheit gibts nicht. Wollt auch herzlich gerne der Frau Schwägerin geschrieben haben; aber indem ich ungewiss wie auch dieses fortkommt, bitt mich für entschuldigt zu halten, — beinebenst sie, meine grossgünstige Frau Schwägerin, sambt Ihren vielgeliebten Kindern, wie auch meinen grossgünstigen Herrn *Crispin*, H. Peter *Nauhart* H. *Dziewaltowski*, mit ihren Hausfrauen, dienstlich und freundlich zu grüssen. Gott verleihe dass ich Ew. L. sambt ihnen frisch und gesund sehen möcht, dem ich E. L. und uns alle sambt treulichen bevehle.

Dat. *Eperyes*, den 11. Septembr. A. 1605.

Ew. L.

g. D. u. V.

Joan. Melezer Eperieszy m. p.

(*Czimirat*: Generoso Domino Eperieszy &c. &c. Domino atque Patruo observandissimo.

Poniemoniam in Lithvaniam.)

(*Eredetiről. A kismartoni főlevéltárban.*)

Dr. Merényi Lajos.

Magyar várkapitányok szerződése 1634—1661.

I. Röthi Orbán kövári vár és őrség kapitányának szerződése, január 1. 1634.

Évenkint:

Fizetessék készpénzben ezerforint	---	---	---	---	---	---	---	---	---	fr. 1000
Bor huszonnyolcz gönczi edény	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 28
Buza, négyszáz kassai köből	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 400
Szalonna tizenkettő	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 12
Efelett tizenhat ölő vagy levágni való disznó	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 16
Ürü v. berbécs negyven	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 40
Vágó bárány száz	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 100
Vágó tehén tizenhat	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 16
Tyúk háromszázötven	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 350
Liba száz	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 100
Vaj, nyolcz erdélyi veder	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 8
Méz, nyolcz erdélyi veder	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 8
Káposzta fő, kétezeröttszáz	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 2500
Borsó, tiz kassai köből	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 10
Köles, husz kassai köből	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 20
Kemencze v. tűzifa harminczhat öl	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 36
Zab, négyszáz kassai köből	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 400
(Kósó) négyszáz kassai kósó	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 400
Lencse, hat kassai köből	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 6
Fűszerre száz forint	---	---	---	---	---	---	---	---	---	flor. 100
Rókabőrt köntösbérlésnek	---	---	---	---	---	---	---	---	---	" 20
Granat posztó 10 öl a kincstárból	---	---	---	---	---	---	---	---	---	fr. 10

Efelett, ha még valami jövedelmei és járuléakai voltak a kapitánynak a vár javaiból, az elhunyt fejedelem régi idejétől fogva, azok is a vár és nép javainak kára, vesztese, kisebbitése és hiánya nélkül, megadasanak.

Kelt Gyula-Fejérvártt az előlirt évben és napon.

Rákóczi Gy. mpr.

Eredetije a Teleki-levéltárban, Missilisek 760. sz.

II. Győrőmonostori Ebeni Istrán, Szamosújvár és örsege főkapitányának szerződése (Conventio), kinek éve kezdődik január 1-én, 1661-ben.

Leszen per annum integrum (egy egész évre) készpénzfizetése ő Kglmének ötszáz forintja flor. 500

Buzája cub. saxonicales száz nro. 100

Zabja száz köből cub. sax.... .. " 100

Háromszáz veder bora urn. " 300

Fœni orgiæ (husz öl széna) " 20

Száz ludja " 100

Száz tyukja " 100

Hat vágó marhája... .. " 6

Harminczhat báránya " 36

Tíz veder ecetje " 10

Vaja négy veder... .. " 4

Két veder méze " 2

Lenese két köből " 2

Borsó két köből " 2

Ezer fő káposztája " 1000

Négy köből kása " 4

Nyolcz verő disznója porximaetabiles " 8

Datum in oppido nostro Szász-Régen die et anno ut supra. Mind-ezeket ő Kglmének szamosújvári udvarbiránk angariatim szolgáltatassa ki, több parancsolatunkat nem várván praentuim paribus quietoltatván is róla, acceptáltatik ratiojában. J. Kemény mpr.

Másolatban a Teleki-levéltárban 762. sz. a.

K. J.

Adalékok a bujdosók küzdelmeinek történetéhez.

I. Ispán Ferencz levele Telekihez Penigéről, 1669 aug. 21. . . . Bizony dolog csak nekem is savanyú híreket ír Keczer uram. Elhiszem Kgldek bővebben mikor többi között azt olvastam a Keczer uram irásából, hogy Zrínyi Péter uramnak conferalták a kassai generálisságot. Akkor megint eszembe jut a Kálmáncsai Eperjest Kgldek mondott szava. De mikor azt olvastam, hogy Zrínyi uram Erdélybe bémegyen, akkor is bezzeg eszembe jut, a Kgl Csekében tett erős esküvése. B. Akkor válik meg az erős férfui s egyszersmind keresztyén resolutio etc. KglDET igen bizodalmasan kérem erre a levelemre tegyen mennél hamarább választ s írja meg tetszését, nem volna-e nekem jó együtt Zrínyi urammal Erdélybe bemennem. Egyébiránt a KglD tetszését fogom cselekedni. A több nekem irt hireiről Keczer uramnak nem irok Kgldek, mert tudom, mint feljebb is íram, azokrul bővebben irt Kgldek, csak kérem Istenre

is tartsa meg azt a sententiát: *Melius est prævenire, quam præveniri* Soti uram is adott róla Kglđnek szóló levelet kezembe im azt is elküldtem. Adja is Kglđ felől hallhassak örvendetes hírt, lássam is hama. időn Klgdet jó egészségben.

Penige, 21. aug. Ao 1669. Igaz szolgálja míg él Kglđnek Ispán Ferencz mp. u. i. A Keczer uram hiszi, mind igen fontosok, bizony gondolkozásra valók is.

Eredetije Teleki-levéltár, 1032. sz. u. v.

II. Csuthi levele 1670 ápril 28. Huszt. Ez órában érkező meg Szinnyeiné asszonyomat kereső étekgók Késmárkról, kik által mi híreim jöttek, kötelességem szerént tudtára adni Kglđnek el nem mulathattam, ismeretlen betűkkel levén írva a czédula, in specie be nem küldhettem. Continentiája azon írásnak ez:

A lengyelek bizonyosan megegyeznek s az országgyűlése végbe megyen köztök, kik ezután mi szándékkal lesznek könnyű által érteni; lássa, ki mint örül neki ő tudja. Római császárnak valóban nagy intenciója s készületi a hadakozásra, aligha Nádasdi és minden a tájon levő rendek nem segítik Ő Felségét azon igyekezetében, alig tudnám a ki Zrínyivel egyértelemben kívánna lenni s tartani, hanem ha Rákóczi Ferencz és azon a renden feljül és alól levők, sed quid hi inter tam multos. Elég bizonynyal beszélük Csáktornya már nincs szabadon. Patakon neheztelik, hogy Csuthi Benedek békével bocsátattott be Erdélybe, mivel az csak prætectus volt, a mivel ment, mert Nádasdi Tököli Istvánnal arra intendálna, hogy az erdélyi fejedelem hozatnék a magyar korona alá Magyarországbán kiért nem, hogy miben respectáltatnék Tökölyi István, de inkább semmivé tegyék, feltett szándék, kire Isten ne segítse. — Ambrus (Keczer) uram egyéb privatumokról is nekem mit irt, levelének valóságos pariját megküldöttem uram Kglđnek mind azokban várván Kglđ böles tetszését s parancsolatját tovább mihez képest alkalmaztatni a temetés dolgát, teljes bizodalma lévén Gróf uramnak a Kglđ atyafiságos jó akaratjába a kisasszonyt állapotjában is, kirül úgy hiszem már is irt Kglđ udvarhoz, hogy in tali casu felbocsáttassék és mig a dolgok valamennyire csendesednek, itt is tartathassék. Mi válasza lett vagy leszen udvartól Kglđnek azon materiában, gratiaul veszem, ha velem is alázatos szolgáljával közleni méltóztatik, tudhassuk provideálni a dologrúl, ha meg nem engedtetnék itt lakása ő Nagának.

Az asztalnokot tegnap bocsátám fel, ki mint viheti meg a levelet nem tudhatom, eléggé búsulok rajta, mivel mindenütt őrzik s állják a Rákóczi emberei az utakat. Ezen étekgók is megvizsgáltattak tőlük; de szerencsére a nekem szóló levelet a nyereg vánkosába csináltuk

volt. Kün nem hoztak semmi oly féltő leveleket a kisaszonkának írott Gróf uram levelét is felszakasztották. a Branicska alatt, de abban semmi olyan nincs.

Szinnyeiné asszonynak is le kell vala most jőni, de ezen zür-zavar időre nézve, a mint ő Kglme írja, még csak Eperjesig sem jöhetett ember a Rákóczi uram katonái háborgatása nélkül, mivel a vármegyék sem egyfelé, sem másfelé nem hajlottak. Mitevők lesznek tovább, megmutatja a 12 máji Eperjesen leendő terminus. Eperjest kívánnák azon hadak megnyerni, mint bocsátja Isten őket, áll Ó Felsege titkaiban. Alázatosan várván uram Kgldtül, mint Uramtul, ha mi olyvalami közölhető hírei volnának, ha valahány betű írással tudósítana. Tartsa Isten. Huszt, 28. ápril, 1670.

III. Farkas László tudósítása többeknek, Bécsből, 1670 máj. 21. Illustrissimi, Reverendissimi, admodum Reverendi etc. ! Alkalmatosságom adatván, nem akarám elmulatnom, hogy Nagtokat s Kglteket az idevaló állapotokról ne tudósítanám. Itt a mi állapotunk igen-igen nyomorult. A mint eszembe veszem, úgy látom, ha Isten nem könyörül rajtunk féltő, utolsó romlása s veszedelme ne következék szegény nemzetünknek s hazánknek.

A német nemzet innen feljül minden bizonynyal megindult és semmi titokban nincsen, hogy a rebelliseknek (azok kicsodák legyenek ugyan nem tudom ; hallom sok emberséges emberek neveit, hogy feltöt-ték) rontásokra s büntetésekre megyen. Itt oly boldogtalan állapotban vagyok, hogy csak egyetlenegy magyar sincs, a kivel a dolgokat communicálhatnám. Ó Felsege Máriacellbe ment bucsujárásra. Mikor leszen megjövése bizonytalan. Itt várakozásom igen unalmas, mivel a mint látom, csak szemeket sem akarják fordítani reánk, nem hogy jó szót adnának. Gyakran nyomom a Rottal uram Ó Nsga küszöbét. Egyébiránt utamban találtam Ersek és Cancellarius uramékat ó Nagokat, a Nagtok s Kglmetek leveleit ó Nagoknak megadtam, szóval is a mint Isten tudnom adta volt, a dolgokat ó Nagoknak detegáltam s minémü válaszszal bocsátottak el Isten Nagtoknak s Kglmeteknek kezibe vivén oretenus referálni fogom Nagtokunk s Kglmeteknek. A postákra feles pénzem ment és megyen, mivel három-három tallért vesznek a postákon, itten penig három polturát kell egy garasért adni, mivel a poltura pénz külömben nem kél el. Nagtok s Kgltek azért jól eszében vegye és provideáljon a pénz felől, mert ha itt sok időig való várakozásom leszen, költségből nagy fogyatkozásom fog lenni. De reliquo Deus servet etc. Viennæ, 21. maj. Ao. 1670. Prætitularum Dominationum Vestrorum semper paratissimus
Ladislaus Farkas mpr.

Eredetije a Teleki-levéltárban 863. sz. u. v.

IV. Kende Gábor tudósítása a bujdosó magyarok ügyeinek állásáról Teleki Mihályhoz, 1672. Egy nap két vagy három rendbéli levelét Kgdnek elvettem, de ebben és hogy a tályai dolgokról irjak Kgdnek bizony dolog az intentiók azon gyűlési alkalmatossággal másképpen lettek volna, a mint elintézték volt, sokaknak közülünk compelle intrare, de a Bánnak bolondsága miatt való gyalázatos esetinek ide az embereket megbotdétván változtatták szándékjokat némelyeknek. A Bánnak semmi fundamentoma nem lévén a portán, gondolván világra jön cselekedeti a nemes nemzet előtt, mint olyan desperatióban levő ember R. F. (Rákóczi Ferencz) uramhoz szolgálit küldvén, a török végekben majmoskodván a török vélle, mint ki a keresztyén vért szomjuhozza, igaz az a török végeken jött le egy törökül tudó Horváth szolgálját felberetváln (bérelvén?) le küldötte csauzi nevezet alatt; azt írja a fiának, melyet is láttam, s többeknek sőt nekem is, de nekem meg nem adták volt a levelet, mivel pápista volt nevem előttök, hogy a dolgok jól véghez mentenek, az atnamét meghozták. Azért Istenért is fogjanak a dologhoz mentől hamarább. Ezek a bolondok néhányan mellé csatolván magokat Rákóczi Ferencz uramnak, úgy fogták meg a németeket és a pataki tractán ott levén Gyulafi Váradí Jonás uram is, itt is minden tanács nélkül még utjokban fogdosták a császár szolgálit annyira, hogy Debreczeni Ferenczék egy szekerem szaladtak ki, mindenek odamaradt s veszett s többeknek is eszerént. Már Tályán sok főrend összegyűlvén féltekben megértették ezen dolgát Zerényinek (Zrinyinek) s reinfecta hazamenteknek. Némelyek meg sem várták a gyűlés végét, már örömet revolutiot csinálnának, de úgy látom arra nem veszik őket ezen formában, hanem féltik a hazát, hogy a Rákóczi Ferencz alkalmatosságával németet hoznak be és a várait megrakják vélle, attul veszünk el; arra képest a kis fegyvert nem teszik le kezekbül, noha Császár manifestuma jött, melyet be is küldtem, kinek a continentiaja az, álljunk el Rákóczi Ferencz mellől, gratia leszen és ülünk fel ellene a lejövő hadai mellé, úgy látja Kgltek már azok confundálódnak, mint ilyen magánosan hagyatott emberek. Elég szó vala olyan, ha akkor titkolták tőlünk a dolgokat, ezt is magokban igazítsák és megis mondották, ha az előtt munkánk mellől el nem mentek volna, kire hittel voltak kötelesek, mi is készek volnánk egyetérteni, de violatis conditionibus, violantur pacta ehez mi kötelesek nem vagyunk, csak a volt válaszuk: együtt veszünk vélek, kitől is félhetünk. Eléggé szemére hányók az erdélyi Méltóságos Fejedelemnek adott hitünket, követünknek odabevaló tételet, megnémulván, nem tudták mit felelni, hanem mint a tékozló fiu vétkét megvallotta az atya gratiáját kívánta, csak azon reménkedtünk vagy bemenjek vagy irjak. Istent, ke-

resztyénséget tekintvén urunk ő Nsga szánja meg ezt a hazát és ily veszedelemben ne hagyja s több becsületes emberek penig, kiknek hírek e dologban consensusok nem volt, azok ugyan reménkedtek ő Nsgának egy hazát két három, öt bolond ember cselekedeteiért el ne hagyjon ő Nsga, mert mindnyájan veszünk, átkozzuk magukat, hogy ezeknek cselekedetekben nem részesek, sőt nem is tudták. Magam is sokszor irtam bizony, jó terminusban voltak, vannak ma is emberek és felső vármegyék még Beszterczén megmondották, hogy a Zrínyi dolgába nem elegendnek, hanem ha fegyverrel hajtjuk reá őket. De ha Erdélyből kezdik, készek mindenre, kik ma is abban a terminusban vannak. A 13 vármegyében levő lator atyafiak is, kiért a két öcsém Keczer csaknem halált is szenvedének, a vármegyék is a szerént nem mentek el céljok mellől. Két-három ember sem ország sem vármegye. Krisztusnak 12 tanítványiban volt mégis férges, hát annyi ember között? Merő historia mint vették reá őket, kivált azt a jámbor, simplex vén urat. Valamelyféle leveleket folytatták, mint Bocskai inscriptioja alatt voltanak, hogy abból hitették el rebellis voltát több számtalan — Im hát ugy akartak élni vagy fogni, kit is ugy érdemlett volna, magok közt hárman az elsőségen összeveszvé. De ha Isten két, három igazért országot vagy tartományt megszokott tartani, többen vagyunk még ebben igazok és gondolkozzék Kgltek józanon és disponálja a mi Kglis urunkat, maga nemzetét, hivét s tagját ne vesse el és ne hagyjon e veszedelemben azoknak cselekedetekért, mert bizony duplás leszen azokon a büntetések. Isten is a hitszegésért megbünteti őket. Bizony mi tőlünk is emberektől, ha egyéb büntetése nem lenne is, ha egyébbel nem is, gyalázattal eszik kenyereket és koporsójokba is ugy mennek bé. Mert elfutunk mi magyarok, kiváltképpen a keresztyén vallásúak, ha a veszedelem mi rajtunk kezdődik, Kglmetek is gondolkozhatik maga intercessioja forogván Kglteknek benne; azok a gyalázatos emberek is bizony megbánták azt, mert mihelyt eszekben veszik, Erdély kezét elvette rólunk, csak a kell a mi veszedelmünkre, mi bizony másképpen jól volnánk. Sok szép had, kit alig hihetett volna ember, pénz is készen kétszázézer tallérnál több, kire induló félben voltak, a hajduság felült vala, a Felső bányákra akarván menni Barkoczi vélek. De Isten bizony a maga elvégezett szándékát akarta azok által végben vigye. És bizony noha nem jó véget vettek volt fel ebben az emberek, de bizony jól esett elsőbben Isten maga dicsőségére cselekedte azután Urunknak jó Istene levén ő Nsga halhatatlan emlékezetire. Mert bizony ha azelőtti formában lesz vala a sok conditionon alig mehetünk vala által. De már talám más praescribál, a kik, nem ók másnak, ha Istennek ugy tetszik, Istennek mindenben van modja,

ebben csak az a haszon, a magyar vér a mit kapott az bizony annyira contemnálná a németet, hogy semmiben hajtja. Ellenben a német is elhitette magával, nem olyan rossz a magyar, mint ők hitték, úgy áldjon meg Isten, hogy több ezer nemes jóne csak fejünk és egészségünk volna, semmiben tartanók a kevés idő alatt. Félő onnan Győr-Putnokból, Károlyból oda a német számra behodolt Szathmárról, ki rab s elesett több harmadfél száznál. A szathmári generális is azt mondotta, ha az erdélyi fejedelem elérkezik, gondolkozik, tractál Szathmár megadásáról. De ha csak nekünk adja meg, hogy adhasson számot? Az egész felső végbeli katonák ide fordultak, emberi módszerint szólván, ha lesz valakinek, ehhez hamar hozzájutunk vala. Kitudhatjuk vala őket közülünk, mivel országul akarták őket kitudni. Igaz odafelvaló leveleket láttam, kikben írják, még a magyarok gratiát találnak, mert a Bán váraiban a ki kis had volt, eloszlott, hanem — adott öt ezer embert Francia ellen 4 ezer horvátal, azt kell leküldeni ennek a tűznek megoltására, melyre nagykötelesség viszi Ő Felségét, mivel a Francia ellen adták volt, tartassék is fogva a Bánnál Tipendorph nevű német, kinek a ladjájában százezer aranyat találtak, úgy vallotta a Francia pénze volt. Nem tudom, ha reménségek nem leszen, a tractához fognak és engedvén minden rosszra mennek. Én is sopánkodám Barkoczi István előtt Tályán, azzal vigasztal, ebéd után volt már, na félj Bátya, mert bizony nem bánznak benneteket, de pápistává kell lennetek. De sok jelek mutogatják lator practicájokat. De Isten a veszedelemnek közepiből szokta gyakran az embereket kivetni, ebben is lehet reménségünk.

A mi a Huszti állapotot illeti más valóságot nem irhatok, mivel nekem csak ily formában mondották. Egy barátom ki R. F. (Rákóczi Ferencz) addictusféle szólita, mondván: Tudom az erdélyi fejedelemhez addictus vagy, ird meg, Husztra vigyázzanak, mert szájából hallottam R. F. hogy ma-holnap övé leszen, hiszi Istent, noha pénz nélkül nem lehet. Az a barátom is hittel mondja, tovább nem tudja világosítani edolgot, hanem annak menjenek végire, Besenyei Mihály volt-e ott, kikkel tractált, mit csinált, hogy gondolja Kglmetek eltitkolván. Bizony azután is eléggé tudakoztam affelől, de tovább nem érttettem, legkevesebbet értenék is megírnám, mert több reménségem van nekem Erdélyhez, mint ide, noha úgy boldogítson Isten, soha ezeknek a dolgoknak ebben a formában tudója sem voltam, nem hogy javallója voltam volna. De tudom nem kevesebb jut nekem benne. Mert mikor a kapitányságokat osztották is, azért hagytak ki, hogy hidastól állék Erdélyhez. Mostan is a tanácsban azért nem admittáltak, hogy mindent megírok Erdélybe. Én a táboron sem voltam egy nap is, hanem estve hozák, hogy a német

ötszázán ki akar jőni, hogy elégeesse a vármegyét és a hadat felverje, ugy mentem oda; a csata meg lévén, hazajöttem, ugy mentem fel Tályára. Nem kívántam közikbe elegendni, látván roszt utra indultak. Akár árkusokat irnék be ezen materiában, de ez a merituma eddigvaló dolgunknak. Már ezután mik lesznek, a jó Isten tudja, és tovább is mit érthetek, éjjel-nappal tudósítom Kglteket róla, kérem is még is KglDET, kérje urunkat ő Nsgát és az urakat is, a mit csak e földnek megmaradására valót feltalálhatnak, cselekedjenek ő Nsgok. Ha nem változott, bizony Nádasdi uram is jó terminusokban vala Beszterczén csak tegnapi hallám, Szuhai Kaposi gratiáért küldetett volna oda fel. Még bizonyosan nem tudom, de lehetetlennek nem hiszem, semmi elméjékhez képest. R. F. uram beküldött volt Egerre, azt kezdette Kaia Ibrahim, ha ezeket a dolgokat tudják-e az Urak, egyetértenek-e veletek? Mondotta Kubini a követ, nem mindnyájan tudják, nagy titok ez. Azt felelte neki: Ő dolgot az, de ti németek meglássátok, ha egyszer hatalmas császár köntöséhez ragaszkodtatok, meg ne csaljátok, mert elvesztek. A váradi pasa azt írja, tudakozván tőle van-e parancsolatja, R. F. mellé felüljenek? nincs, de van a készületről, készen is vagyunk, hová hatalmas császárunk parancsolja. Bezzeg édes öcsém uram, ha Isten Erdélyből boldogítaná e dolgokat, a R. F. dolgait nem vennék conditiokba ugy hiszem.

Másolatban a Teleki-levéltárban 1131. sz. u. r.

Teleki Mihály e széljegyzése rajta: Kende Gábor levele pariaja.

V. *Barkóczy Ferencz levele Fesner János Antalnak, Magyar ügynöknek az Udvarnál, 1681.* Isten sok jokkal és jó egészséggel áldja meg Kglmedet! Tudhatja Kglmed, odafel létemben is eleget sollicitáltam hadaim fizetéseket, de abban is kevés effectumom lött, mert csak négy hópénzt adtak meg. Mindazonáltal én mindeddig is mintegy kétszáz lovassal itt az ő Felsege táborán nyomorgok nem kicsiny kárvallásommal. Most is Vásárhely felé jüvén Strassoldo generális Urammal ő Nsgával, Vásárhelyen feljül az erdőben két száz válogatott kurucz lévén, reájok ütöttem, a holott derék paripámat ugy lötték, hogy meg kellett dögleni belé, magam is sebben esvén, most is sebben nyomorgok. Kállóból is a kik velem kijöttek és most is itt nyomorganak, feleségeket, gyermekeket és minden jószágokat az ellenség torkában hagyván. Kihez képest KglDET kérem a M. Ministerek előtt alázatosan referálja és detegálja ennyi számtalan nyomoruságimat, mind magam s mind mellettem levő katonáim kárvallását, hogy lehessen valami refusiom. Immár tiszteomból is exturbáltattam, hogyha a M. Ministerek rólam provideálni nem méltóztatnak, lehetetlenség, hogy subsistálhassak. A hírek állapotjárul egyebet nem irhatok, hanem az erdélyi és török hadak el-

oszlottak, Tököli általment a Tiszán, mink kétfelé szakadtunk : Kaprára generális Uram ő Nsga Zemplén táján van, mink Strassoldo generális urammal itt Abaránál vagyunk. Ezek után éltesse Isten KglDET.

Datum ex Castris ad Abara positis, die 30. octobris 1681.

Jó akaró barátja Barkóczy Ferencz m. pr.

Külczim : Generoso Dno Joanni Antonio Fesner, apud excelsam Aulam Hungarico agenti etc. Posonii.

Eredetije a Teleki-levéltárban 266. sz. Új rendezés.

VI. *Tököliről s a kuruczok vad tetteikről tudósítják Teleki Mihályt Vajda Péter és Szekhalmi András. Huszt, 1684.* Mint urunknak aláztos szolgálatunkat ajáljuk Uram kglDnek, Isten kgDET örvendetes állapotban éltesse sokáig ! Bizonyosan írhatjuk uram kglnék Tökölyi Uram Ungvárt kezéhez vévén, Munkácsra ment, most ott van. Tegnap nagy pompával lett szemben a lengyel követtel. Kedden onnan kiindúl Beregszász felé, a hadak is mind Szathmár felé nyomulnak. Ilosvai Ferencz írja a feleséginek, hogy magára gondot viseljen, mert ma-holnap más hírt hall. Azon mitt kelljen érteni, mi nem tudhatjuk. Azt is bizonyosan értettük, hogy már a kuruczok, mikor eleven ellenséget nem látnak, a holtakkal is harcznak. Egynehány becsületes embereknek sirjokat felhányták, a mit a koporsóban — nemcsak ezüst, arany marhákat ha kaphatnak, vesznek el, de csak keszkenőket, dirib-darab gyolcsokat, köntösöknek részecskéit elviszik, a testeket a földszínén hagyván. Madács Uram dolgának bizonyosan végére mentünk Uram, de nem lett labanczvá. A szathmári Commendansnak a sadáni földről hetven kaszását s 24 németjét (egyét megölvén) vitték el a törökök. A Szathmáriak bementek, sánczokat elbontották. A praesidium fizetése felől uram régen irtunk volt kapitány Frater István uramnak, de ő kglme semmit sem ira felőle, Udvarbíró uramtól eleget kértünk, de azzal menti magát, nincsen, mert a ki volt, ő magának administralta. Csak tegnap kellett volna fizetni, mégis zugolódnak ; hátha sokáig halad, mit remélhetünk ? ezek bizony uram nem szoktak a várakozáshoz, mivel eddig fogyatkozás nélkül megvolt fizetések minden primis diebus. Kérjük aláztatosan kglDET orvosolja meg azt a fogyatkozást késedelem nélkül. Adja Isten láthassuk kglDET hamar időn jó egészségben. Huszt. 2. julii 1684.

KglD aláztatos Szolgái Vajda Péter mpr. Szekhalmi András mpr. U. i. NB. A kaszálás uram majd elmulik, az aratás szintén következik, nekünk bizony megesik.

Teleki Mihálynak.

Eredeti Teleki-lyvtár. 1661 sz. a. Új rendezés.

VII. *Inczédi Mihály értesíti Teleki Mihályt útjáról Kővárból, 1685 decz. 3-án.* Mi ¹⁾ uram ide még pénteken érkeztünk, itt találván urunk ő Nga arról való commissioját, itt vártuk ő Nga újabb parancsolatját s kglđ informatioját. Ma jövén Kolozsvárról Bálintit uramék levele, már holnap Isten kglméből megindulunk, utunkba lévén a német tábor vice colonellus Sawon uram hívására ebédre oda megyünk, hálni szándékozunk Totfaluban. Itt uram valóban uralkodnak. Ma Strásáját a téglacsűríg hozta, beljebb is szándékoznak, a vár utját obsideálta, valakik idehozták volna pro securitate kevés javokat, szekeresül, marhástul elvették. A tisztek a sorompó ajtajánál mulattak, estvefelé a várkapuig jöttek, ott beszéltek kapitány urammal s kértük csendesedjenek addig, míg mi Szathmárra Karaffa uramhoz megyünk, utoljára ugy csendesedtek. Már a mint ők írják, Mármaros megalkudt vélek. A pátert szidják. Azt mondják, mind a német mind az Erdélyi udvart megcsalta, méltó volna egy fára felakasztának, mert ő Felségének nem igaz hive, melyért, ha kézben kerül, rosszul is jár és nem jó többször Erdélybe. Már ezt a vidéket felosztották, melyről kapitány uram (a kővári kapitány) bővebben fogja Uram, kglđet tudósítani, stb. Kglđ mindenkori igaz szolgálja Inczédi Mihály mpr. Kővár, decz. 3. 1685.

Eredetije a Teleki-levéltárban 1025. sz. u. r.

VIII. *Inczédi Mihály értesítése Bécsből Teleki Mihálynak, 1686 junius 10.* Kegyelmed levelét uram nagy becsülettel vettem, A mikkel kglđ. az udvar előtt vádoltatott, már látják magok is nem volt igaz. Isten jó voltából már én is lábra állván Ujhelybe (Bécsujhely) magam is kimentem volt, ott lévén ő Felsége s ki által s mi módon lettek azon vádak, igyekeztem kitanulni. Az aulæ Cancellár mondta nekem, csak valami magyar katonák informatiojából írta volt Karaffa General. Setétszínű granatot itt nem kaphatni. A skárlátot, tetczint igen jót megvettem 8 talléron refit. Kerecsen tollat is szerzettem valami nagybajjal. Kolozsvári uramnak eddig is adtam pénzt, tovább is, míg leszen, ő kglmét jószivel segítem, kglđ parancsolatja szerint. Mindeddig is semmi új híreket nem hallunk. Már a hadak mind letakarodtak Esztergomhoz. Talám Isten jóvoltából már innen kiszabadulunk nemsokára. A hadakba küldetvén az Aula Cancellár, míglen megjő, válaszunk halad. Istennek ajánlom kglđet. Viennæ, 10 junii. 1686 Inczédi Mihály mpr.

Kívül rájegyezve: Az aula Cancellarius ezen órában megjött,

¹⁾ Inczédi Mihályt, Haller Jánost, Pernyeszi Zsigmondot és Miles Mátyást követeknek küldi Bécsbe az erdélyi fejedelmi tanács.

melyből reméljük hamarabb való szabadulásunkat (t. i. Inczedi és Perneszi). Eredetije a Teleki-levéltárban, 1026. sz. U. r.

IX. *Diószegi István levele Pócsai Ferencz és Szöcs Ferencznek, 1686 febr. 1. Kővár.* Ajánlom kglteknek Szolgálatomat. Levelét kglteknek vettem, mindazóta s mind azelőtt eleget vigyázok e megbodult és tovább már itt nem előldhető had mit akarjon. De nehéz őket kitanulni igen. A mint végére mehettem, a gyalogja ma elmegyén innen, egy része szólván be N.-Bányára, más része Tothfaluba. Innen conjiciálom, hogy a lovassa is talám nem kgltek felé igyekezik, hanem másfelé. Egyébaránt legyen jó vigyázásban, mert alias a gyalogját nem hagyná el. Veteráni Kapnik felé jött volt ki s Lápos felé ment bé azt úgy ismerem az utakat járta meg, melyiken leszen jobb kijőni (mert'bizonynyal kijön minden hadával). Ha a Láposit fogja választani, félő, hogy kgltek felé is elhat, bár ne legyen is beljebb menő szándékuk. Mit akarjanak, merre mennek, nem tudom, elég, hogy a Máramarosi kővárvidéki és hunyadi hadak mind meg akarnak egyezni és a mint látom, ezek várván ma s hónap a máramarosit, vasárnap és hétfőn indulnak Szurdok felé czélozván menésekkel, vagy Aranymezőnél vagy Szurdoknál kelnek ezek által a Szamosan, onnan merre fogjanak, nem tudja ember. Nem árt, ha kgltek Szamosujvárra (ha hadak vannak, Bonczidára, Zsukra) és Kolozsvarra e szerint ad tudósítást, lehessen mindenütt vigyázás, de a tudósítással sietni kellene. Én eddig tudom most a dolgokat, successive ha mit érthetek, szorgalmatosan tudósítani kglteket el nem mulatom ismét. Van emberem minden órán köztök Kováron és Szatmárra is tudom értetnek újabban is valamivel. Követem kglteket külön nem tehetek választ, sok foglalatosságom bizony. Isten kgltekkal.

Kővár, 1. Február, 1686. hora 10-a antemeridiana. Kgltek igaz atyjafia, kész Szolgája Diószegi István mpr.

P. S. Talám jobban esik, ha kgltek ezen irásomat is elküldi Szamosujvárra és másuvá is, mert bizony irnék, de nem érkezem ily hirtelen, ezt is sietve irom. Külezím: Nemzetes Pócsai Ferencz és Szöcs Ferencz uraiméknak etc. Deésen.

Eredetije a Teleki-levéltárban 814. sz. a. U. r.

Ligne herczeg véleménye a törökökről 1788-ban.¹⁾

«Az 1788-ik évi hadjárat a császáriakra nézve általában kedvezőtlenül végződött s a téli évszakra fegyverszünet köttetett.

¹⁾ De Ligne Károly József herczeg tábornagy, II. József császár alatt tűzészégi felügyelő volt s 1788-ban Ocsakow, 1789-ben Nándorfehé-

A császári csapatoknak a törökök ellen az 1788-ik évi hadjáratban követett harczmódja fölötté nehézkes vala. Mert eltekintve attól, hogy a lovasság nagy gyalogsági négyzögek közé volt szorítva, a gyalogság vonalában, továbbá a négyzögek sarkain lövegek állottak, melyek ismét spanyol nyársbakok által voltak biztosítva. Ez alakzat pedig nemcsak gátolta a mozgást, még pedig majd teljesen, de lehetetlenné tette a lovasság fölhasználását.

A török gyalogság a támadásban vad és fanatikus; a sík terepen való védő harczban ép oly gyöngye, mint vitéz, szívós és kitartó helyiségek, erődített helyek védelmezésében. A török lovasság kitünő volt s a császáriak lovasságát számra meghaladta.

A törökök harczmódja, írja tovább Ligne herczeg, inkább ösztönszerű, semmint módszeres; nagy gonddal és óvatossággal kerülik el azt, hogy zárt alakzatokban az ellenség tüzének kitéve legyenek s ha mégis megesik, hogy ily alakzatban az ellenség tüzébe kerülnek, soraik azonnal szétbomlanak s a törökök mély utakban, szakadásokban, cserjékben húzódnak meg, vagy a fákra is felmásznak és onnét tüzelnek, elég jól célözva.

Mezítelen karokkal harczolnak, hogy az ellenséget ijessék s hogy azok fejreit könnyebben lekaszabolhassák. Sem inget, sem harisnyát, sőt néha még lábbelit sem viselnek s ruhájuk gyakran nem egyéb, mint a bő nadrág és egy mellényféle.

A töröknél alig lehet lovasságról és gyalogságról beszélni; mert a lovas, ha lovát elvesztette, azonnal a gyalogság soraiba megy s ott harczol tovább, a gyalogos pedig, ha lovat zsákmányol vagy vesz, lóra ül és a spahikhoz csatlakozik. Ez utóbbiak igen jól vannak lovasítva s különben is jeles csapat.

Hogy a törököknél a vitézség oly sok jeles példáját látjuk, talán onnét ered (?), mert a török csak akkor harczol, ha erre kedve van; fegyveréhez csak akkor nyúl, ha szokásainak, kényelmének már megfelelt; gyakran csak azért késik a támadással, hogy előbb kávéját megigya, vagy míg szebb idő következik be stb.

Egy ostromlott várban a törökök gazdagabb része, mely jobb, gazdagabb ruházatán, szép lovain, azonnal fölismerhető, d. e. tíz óra előtt szolgálatban nem igen látható.

Ostromoknál a lövegeket bármelyik oda vetődő török kezeli; a ki

vár ostromában tünt ki, mint a tűzéréség parancsnoka. Jeles katonai író volt; franczia nyelven írt.

fekvő helyét előbb elhagyta, gyakran csupán időtöltésből hozzáfog a lövöldözéshez.

Az ösztön, mely a töröknek gyakran jobb szolgálatokat tesz, mint a keresztényeknek az ész, minden a háborúban előforduló cselekményre képessé teszi őket. Az ész ritkábban működik s azt nem ritkán elég gyorsan az esztelenség követi.

A veszély növekedtével emelkedik vallásos buzgalmuk, s bátorságuk, vitézségük, szívósságuk egész a hősiességig fokozódik. Harckialtásuk «Hechter Allah» napról napra sürűbben hangzik föl s ha katonáink pl. egy vívóárok megnyitásánál még oly nagy lármát csapnak is, az okozott zajt a törökök kiáltásai mégis felülműlják.

A török katona csupa ellentétekből áll; vitéz és csüggeteg; a bűnnek még legocsmányabb alakjában is martaléka, de máskép jámbor; kemény és gyöngéd; még a legszegényebb katonánál is, a kik testét ruha alig fedi, értékes, arannyal és drágakövekkel ékes fegyverek láthatók. Többször voltam tanúja annak, hogy egy ily félmeztelen katona a fegyverért kínált 200 piasztért visszautasította, mert az éhségtől sokkal kevésbé fél, mint a szégyentől.

A háladatosságot és a jó bánásmódot a török sokra becsüli. Az adott szót úgy háborúban, mint más alkalommal mindig megtartja, mint nekem egy török magyarázta, annál is inkább, mert írni igen kevesen tudnak.

Kétségtelen dolog, hogy a törökök, mint katonák vitézséggel és heves bátorsággal tűnnek ki, mely tulajdonságok a vallási fanatizmus szülöttei. A török sokat tart a fátumra, a végzetre, s meg van győződve, hogy ha a hitetlenek ellen harczol, a paradicsomot bizonyosan elnyeri. E vallásos meggyőződésben keresendő a török minden cselekményének oka.»

A Ligne herczeg által kezdetben említett hibák a következő 1789-ik évi hadjáratban Hadik András tábornagy, az udvari hadi tanács elnöke és Laudon tábornagy által megszüntetettek. A nagy négyszögek helyett kisebb négyszögek alkalmaztattak, melyek a lovasságnak mozgásszabadságot engedtek, a spanyol nyársbakok egészen elhagyattak, s a lövegek a gyalogság szárnyai közt levő térközökön helyeztetek el. Rövid idő múlva a francia háborúk még nagyobb változásokat idéztek elő.

HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

A MAGYAR HADTÖRTÉNETI IRODALOM
REPERTORIUMA.

HUSZONNYOLCZADIK KÖZLEMÉNY.

I. FERDINÁND KORA (folytatólag) 1564-IG.

Martinuzzi-irodalom. Fráter György levelezése. (Codex Epistolaris. 1535—1551.) Kiadja Károlyi Árpád. (Történ. Tár 1878. és külön lenyomatban.) A pótlékokat I. a T. Tár következő (1879—1882.) évfolyamaiban. — *Martinuzzi regestrum*, De nonnulis negociis, (Történ. Tár. Új foly. 1893. 250. l.).

A források közül I. különösen *Verancsics* műveit (Monum. Hungar. Histor. IX. 183. l.) *Verantius*, De Georgii Utissenii fratris appellati, vita et rebus commentarius (Opera I. 1857 és Martinuzzi levelei a II. kötetben). — *Ascanio Centorio degli Hortensis*, Commentari della guerra di Transilvania 1566—70. (2 köt.), Castaldo tábornoknak ajánlva.

Marc Antonio Ferrari vallomása (Castaldo titkára. Kiadta Nyáry b. a Magy. Történ. Tárbán. Régi foly. XXIII. köt.).

Kemény János vallomása 1553-ból, kiadta Szathmáry. (Történ. Tár. XVIII. 1871.)

Más tanúvallomásokat I. *Buchholz*-nál, Gesch. der Regierung K. Ferdinands I. a VII. és IX. kötetben. (Urkundenbuch); továbbá *Pray*-nál (Epist. Proc. II. 36. és 338. l.) I. Ferdinánd levele fiához, Miksához, 1553-ból, megjel. az Archiv für Geschichte Siebenbürgens 1853. 280. l.

L. tov. a Nuntiaturberichte aus Deutschland cz. kútfőgyűjteményt, kiadja Friedensburg (kül. a II. köt.), a Görres-társulat által kiad. Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte cz. kútfőgyűjteményt, szerkeszti *Dittrich Fer.* és a *Stich* és *Turba* által kiadott «Venezianische Depeschen vom Kaiserhof» cz. publikációt. Kiadja a bécsi akadémia. (II. köt. 1893.)

Theiner, Monum. Slavorum meriodal. (II. köt. 1875.) a pápai levéltárból közöl az 1551—53. évekből jelentéseket; (9—42. l.).

Mehemed begler bég Martinuzzi ellen mondott beszéde. 1550. (Történ. Tár. Régi foly. I. 237.).

- Podhraczký*, Két eredeti magyar krónika (Pest 1833) is közöl adatokat Martinuzzi megöletéséről.
- Barabás Samu*, Regesták Erdély történetéhez. (Történ. Tár 1892. Castaldo és I. Ferdinánd levelezése.)
- Egykori «ujságok» és «jelentések» I. *Kertbeny*-nél I. 123. I. Köztük *Speltacher*, Ein schön new Lied vom Zug aus Siebenbürgen 1551. Lippa ostroma. (1551.)
- Monográfiák*. *Bechet*, Histoire du ministère du Cardinal Martinusius. (Paris, 1715.)
- Kazinczy Ferencz*, Martinuzzi Gy. élete. (Tud. Gyűjtemény 1820.)
- Strázsay*, Martinuzzi és időkora. Pécs. 1829. (Kézirat a Magy. Nemzeti Muzeumban 4-o. 769. sz. alatt.)
- Podhraczký József*, Martinuzziának. (Történ. Tár. Régi foly. I. 235.)
- Tomek*, Über das Leben u. die Ermordung des Cardinals Martinuzzi. (Prágai akad. értekez. 1851—52.)
- Hatrani (Horváth) Mihály*, Fráter György élete. (Megjel. a Történeti Zsebkönyvben, 1859. és a Kisebb tört. munkák IV. kötetében.) — Ezen alapszik: *Schwicker J. H.* dolgozata a Zeitschr. für Realschulen u. Gymnasien 1863. évfolyamában. Ugyanott található *Schmidt Vilmos* polemikus czikke.
- Schwicker J. H.*, Cardinal Martinuzzi. (Österreich. Vierteljahrsschrift für kathol. Theologie XVII. évf. 1867.)
- Druffel*, Der Mönch von Siebenbürgen und Kurfürst Joachim von Brandenburg. (Forschungen zur deutschen Geschichte. VII.)
- Schuller F.*, Die Verhandlungen zu Mühlbach im J. 1551 und M.-s Ende (Nagyszeben 1862.)
- Utiesenovič*, Das Leben des Kardinals Georg Martinuzzi. 1881. (V. ö. Századok 1881. 48. l.) E munka VII. és köv. sz. függelékében Ferdinánd király a pápához intézett levele is megvan, Castaldo instrukciója és több M. megöletésére vonatkozó hivatalos irat.
- Barabás Samu*, Martinuzzi György. («Magyar Helikon». Pozsony. 1885.)
- Huber Alfons*, Die Erwerbung Siebenbürgens durch K. Ferdinand I. und Bruder Georgs Ende. (Archiv für österr. Geschichtskunde. 75. köt. 1889. V. ö. Századok 1890. jun.)
- Ledniczky Ipoly*, Fráter György. (Magyar Állam. 1885. 63. és 64. szám.) V. ö. *Szilágyi Sándor*: Erdélyi Országgyűlési Emlékek (I. és II. köt.).
- 1542—1550. *Geöcze Istrán*, Várkocs György és Salm Miklós levelei Bártfa és Lőcse városokhoz. (Hadtört. Közlem. IX. 1896. 119. l.)
1545. *Matunák Mih.*, Érsek-Újvár alapítási éve (Századok XXX. 1896. 338 l.).

1551—1553. *Szádeczky Lajos*, Magyar levelek a XVI. század közepéről. (Történ. Tár 1880. 597.) Vonatkoznak Becse, Csanád, Becskerek elfoglalására, Szeged visszavételére és Temesvár ostromára.

1552—1562. *magyarországi vár-háború.*

1552—1553. V. ö. *Szádeczky Lajos* fent. eml. közleményét.

1552. *Temesvár eleste.* A korírók közül: Istvánffy, Tinódy (Katonánál XXII), Forgács Ferencz, Oláh és mások.

Sambucus (Zsámboki), Expositio obsidionis Temesvari (Bonfinius függelékében).

Pesty Frigyes Temes vármegyéről írt monografiája és *Pesty* közleménye a Történ. Tárban. (Régi foly. XII. 237.)

Károlyi Arpád. Losonczy Istv. magyar levelei 1550—52. (Tört. Tár 1881. évf.)

Czimer Károly, Temesvár megvétele. (Hadtört. Közlem. 1893.)

1552. *Drégely vára.* Dobó I. és az egi vár ostromlásai (Pest. 1809).

Die Belagerung von Erlau (Hormayr's Archiv 1826. XVI. évf.)

Rakovszky Istv., Drégely várának emlékezete. (Magyar tudom. Értekező. Szerk. Knauz N. és Nagy Iv. I. 1861.)

R. Horváth J., Szondi Gy. (Ludovika Akad. Közl. 1885. XII. 861. 1.)

Höke Lajos, Drégely ostroma. (Nemzet 1884. jul. 6. szám.)

Knauz Nándor, Drégely vára (Akad. értek. 1894.)

Wagner J., Emléklapok Drégelyről. (Ipolyság 1894.)

Pongrácz Lajos, Szondi-Album (1886. 2. kiad.)

Acsády Ign., Drégely vára és hőse (Századok 1887.)

Borovszky S., Szondi két apródja (Libárdy és Sebestyén.) V. ö. Századok 1891. 852. 1.

Veress József, Szondi emléke (Ország-Világ 1885. 31. sz.)

1552. *Szolnok eleste.* Korírók (mint fentebb).

Szendrey J., Szolnok eleste (Hadtört. Közlem. 1889.)

Illéssy J., Adatok a szolnoki várhoz. (Hadtört. Közlem. 1893.)

Gyárfás, A jászok és kúnok története. (IV. köt. 1542—1686.)

1552. *Eger ostroma.* Eger fontosságát, mint a környékbéli nemes ifjak tanuló iskoláját kiemeli kül. *Balassa Bálint* (Költeményei. Kiadta Szilády Áron). V. ö. Turul. I. 1883. 128. 1. — *Tinódy Seb.*, Katonánál. XXII. Istvánffy és Forgács.

Zsámboki (Sambucus), Expositio obsidionis Agriæ (Bonfinius függelékében).

Gyárfás Istv., Dobó Istv. Egerben. (Akad. értek. VIII. köt. 5. sz. 1879.) V. ö. *Kápolnai* cikkét a Ludovica Akad. Közlönyében VI. 1879. 551. 1.

- Szederkényi Nándor*, Heves vármegye története. (II. 1890.)
- Gömöry G.*, Eger ostroma. (Hadtört. Közlem. III. 1890, 613. l.)
- Szádeczky L.*, Adatok Eger vár ostromához. (Századok 1880. 487. l.)
1552. Az úgyn. *füleki csatát* helyesebben *palásti csatának* kellene elnevezni; a palásti csata ugyanis három nappal előbb történt, mintsem Fülele elesett. L. *Gömöry G.* megjegyzését (a Hadtört. Közlem.-ben III. 1890. 617. l.).
1552. *Thaly Kálmán*, Ismeretlen históriás énekek. (Századok 1871. 31. lap).
1552. *Czímer Károly*, *A szegedi veszedelem*. (Hadt. Közlem. IV. 1891. 242. és 374. l.)
1552. *Kropf Lajos*, Aldana versiója a szegedi veszedelemről u. ott. IX. 1896. 106. l.
1553. Utasítás *Castaldo* tábornok számára. (Kézirat a Magy. Nemz. Muzeumban. 4-o. 485 sz.)
1553. Oklevelek Gyula végvár történetéhez. (M. N. Muzeum német kézirat, folio. 660 sz.); Csábrágh várat illető oklevelek 1551-ből. (u. o. német kézirat folio 651. sz.); Devecser, Csejthe és Lakompák várat illet. (u. ott 1551-ből).
1553. *Sambucus*, Expositio obsidionis Szigethi (Bonfinius függelékében).
1554. *Segéd György*, szigetvári kapitányt illető oklevelek. Kézirat a Magy. Nemz. Muzeumban. (Németül folio 836. sz.)
1556. *Weli-bég* török parancsnok levele. Magyarból ford. (Streffleur's Zeitschrift 1811. VII. 108. l.)
1556. *Szilágyi Sándor*, Szigetvár 1556. évi ostromához, (Századok 1876. 255. l.) és *Szádeczky Lajos* (Történ. Tár 1881 268. l.)
1556. Instrukció a *kassai vár kapitánya* számára. (Latin kézirat. Magy. Nemz. Muzeum. Folio. 374. sz.)
1556. *Illésy J.*, Egy magyar hadi fogoly levele (Történ. Tár. XVII. 1894. 189. l.)
1556. *Lazius*, Rerum contra Turcas in Pannonia ad Baboczam et Sigethum anno 1556. gestarum narratio. (Schwandtner I. köt.)
- 1557—1558. *Illésy J.*, A végvárak állapota 1557—58-ban. (Hadtört. Közl. VII. 1894, 57. és 216 l.)
1557. *Kemény Lajos*, A kassai vár inventariuma. (Történ. Tár. Új foly. XIII. 1890. 377 l.)
1559. *Szabó Károly*, Szinyér várának leltára. (Tört. Tár. 1878. 663. l.)
- 1560—1570. *Thallóczy L.*, A magyar hadi szervezet átalakulása történetéhez. (Századok 1877. 674. l.)

- 1560—1570. *Thaly Kálmán*, Villongások elintézése Kassa polgárai és a vitélő rend között. (Történ. Tár. 1882. 368. l.)
- 1561—1563. *Thallóczy L.* Levelek a Heraklides Jakab moldvai vajda és Zay, kassai kapitány közötti viszony történetéhez. (Történ. Tár. Új foly. XIII, 1890. 209. és 456. l.)
1562. *Szabó Károly*, Az egri vár felszerelése 1562-ben. (Tört. Tár. Régi foly. I. 4. füz.)
1563. A murányi és szathmári várórség fentartásának költsége. (Kézirat M. N. Muzeum folio 745. sz.)
1563. *Pettkó Béla*, A Tiszántúli vármegyék, várak birtokosainak följegyzései 1563-ból. (Történ. Tár 1884. 391. l.)
- A XVI. század első felében, ill. 1560-ig történt háborúkhoz l. *Komáromy Andr.*, Thelekessy Imre 1497—1560. (Hadtört. Közl. II. 1889.) és Thelekessy J. kassai kapitány czimeres levele 1560. (u. o. II. 1889. 164. l.)
- A magyar nemzet katonai tulajdonságai.* Szolimán szultán korából származó török kézirat. Ismertette *Gömöry G.* a Hadtört. Közl.-ben (III. 1890. 569. l.)
- Erdélyi események Martinuzzi halálától kezdve 1551—1564-ig.* Ascanio degli Hortensi eml. műve. — Barabás Samu eml. regesta-közleményei.
- Csanády Demeter* Historia de vita et morte Joannis II. (Debreczen 1577).
- Germo András*, követi jelentése Medici Cosimo-hoz (Archiv für Gesch. Siebenbürgens 1855. 1—74. l.)
- Übersicht des ganzen im Besitz König Johannis II. befindlichen Reiches (u. ott).
- Dobó Capitanei in Transylvania militaria stipendia, emerita 1554-ből. Német kézirat a M. N. Muzeumban. 4-o. 148. sz. alatt.
- Szabó Károly*, Az János király fiáról való krónika szerzőjéről (Századok 1871. 180. l.).
- Horváth Mihály*, Erdély állapota Martinuzzi megöletése után. (Kisebb tört. munkái. IV.)
- Gromo E.*, János Zsigmond testőrkapitánya jellemzéséhez (Archiv d. Vereins für Siebenbürg. Landeskunde. Új foly. II. köt.).
- Jakab Elek*, János Zsigmond vál. magyar kir. és erd. fejedelem élete és uralkodása. (Keresztény Magvető 1863.)
- Szádeczky Lajos*, Izabella és János Zsigmond Lengyelországban 1552—56-ig. (Akad. értekezés 1888.)
- Huber Alf.*, Die Verhandlungen Ferdinands I. mit Isabella 1551—55. (Archiv für österr. Geschichtskunde 1889. 77. köt.)

Kropf Lajos, Castaldo Erdélyben. (Hadtörtén. Közlem. 1895), II. sorozat u. ott. 1896.

Szilágyi S., Erdélyi Országgyűlési Emlékek. (I. és II. köt.)

Összeállította: *Mangold Lajos*.

MAGYAR HADI SZABÁLYZATOK GYŰJTEMÉNYE.

Hadi edictum Rákóczy Györgytől. 1660 május 15. a szamosfalvi táborból.

1. Valaki nemes ember házára, papéra, falura megyen koborlani, praédálni, meghal érette.

2. Valaki pénzt oroz tolvajul, meghal.

3. Valaki tiszte, kapitánya hírek nélkül zászlójok alól elmegyen, meghal.

4. Valaki «ördögadta», «ördögteremtette» a rettenetes rut szitkoknak nemével szitkozódik, elsőben szörnyen megpálczáztassék, azután ha abban találtatik, megköveztessék.

5. Valaki táborra vive élést, pénz nélkül elveszen, annál inkább felveri, meghal érette.

6. Ha valaki hamis hírt költ, ellenséggel beszél, ellenség közé irogat, embereket küldöz, megbizonyosodván, meghal érette.

7. Valaki erőszakot tészzen, meghal érette.

8. Kardvonásért keze vágatik, vérbocsátásért meghal.

9. Jézus kiáltás után ha ki lövöldöz, megpálczáztatik.

10. Strásalást ha ki az ő rendiben véghez nem viszen, elmulatván meghal érette.

11. Valaki harc vagy csatázáskor Isten szerencsét adván, vétkezik, megöletessék. — Datum in Castris nostris ad Szamosfalva positus die 15. Máji, Anno 1660.

G. Rákoczy mpr. (p. h.)

Eredetije a Teleki-levéltárban 321. sz.

A. D. Vestung Lager
 B. Das Janer Schloss
 C. D. Altes Stätt
 D. Die Neue Stätt
 E. Ein großer Markt und Tisch
 F. Was für die Trab genant.

G. Der Türcken Lager
 H. Türkischen Kaiser's gezelt
 I. Die Türcken aufgeschosse Schwanz
 K. An diesem Ort ist Kaiser's Türck
 ein großer damb von wallenischen
 gemacht, und darauf geschribet.

WAHRE CONTERFACTVR DER BELEGERVNG DER VOSTVNG ZIGETH WIE DIE VOM TVRCKEN ERÖBERT ANNO CHR. 1566.

SZIGETVÁR 1566-BAN.

Gabriel Bathory.

BÁTHORY GÁBOR.